

11. Hillbrand M. Abnormal lateralization in finger tapping and overt aggressive behavior / M. Hillbrand, S. J. Sokol, B. M. Waite, H. G. Foster // Prog Neuropsychopharmacol Biol Psychiatry. – 1993. – Vol. 3. – P. 393–406.

12. Lobbestael J. Approach and avoidance towards aggressive stimuli and its relation to reactive and proactive aggression / J. Lobbestael, J. Cousijn, S. Brugman, R. W. Wiers // Psychiatry Res. – 2016. – Vol. 30. – P. 196–201.

13. Palmer J. A. Evolutionary Psychology. The Ultimate Origins of Human Behavior / J. A. Palmer & L. K. Palmer. – Boston: Allyn & Bacon, 2001. – 384 p.

14. Schulz K. P. Relationship between central serotonergic function and aggression in prepubertal boys: effect of age and attention-deficit/hyperactivity disorder / K. P. Schulz, J. H. Newcorn, K. E. McKay, J. Himelstein etc. // Psychiatry Res. – 2001. – Vol. 1. – P. 1–10.

15. Settle J. E. Friendships Moderate an Association between Dopamine Gene Variant and Political Ideology / J. E. Settle, C. T. Dawes, N. A. Christakis, J. H. Fowler // The Journal of Politics. – 2010. – Vol. 72. – P. 1189–1198.

16. Sjöberg R. L. Additive Interaction of a Functional MAO-A VNTR and Testosterone Predicts Antisocial Behavior / R. L. Sjöberg, F. Ducci, C. S. Barr, T. K. Newman etc. // Neuropsychopharmacology. – 2008. – Vol. 33. – N. 2. – P. 425–430.

17. Van Praag H. M. Anxiety/aggression-driven depression. A paradigm of functionalization and verticalization of psychiatric diagnosis / H. M. Van Praag // Prog Neuropsychopharmacol Biol Psychiatry. – 2001. – Vol. 4. – P. 893–924.

Стаття надійшла до редколегії 25.11.16

Ткач Богдан, канд. психол. наук, докторант,
Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Київ

НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОБЛЕМЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ АГРЕССИИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Статья посвящена анализу проявлений человеческой агрессии с позиции нейропсихологического подхода. Автором предпринята попытка директивной кластеризации проявлений человеческой агрессии с учетом антропологических, социологических и психологических аспектов, позволит определить сферы и границы профессиональной компетенции в профилактике и контроле агрессии. Раскрыто как конструктивное, так и деструктивное значение агрессии для общества. Показано генетическую уязвимость к формированию агрессивности в деструктивной среде. Описаны психологические различия проявлений агрессии при поражениях в отделах префронтальной коры, передней цингулярной коры, гиппокампа, миндалин. Освещены тенденции и тренды агрессии в условиях современного общества.

Ключевые слова: человеческая агрессия, агрессивность, социализация, мозговые дисфункции, современное общество.

Tkach Bogdan, PhD., post-doctoral,
G. S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine, Kyiv

NEUROPSYCHOLOGICAL APPROACH TO PROBLEM OF HUMAN AGGRESSION UNDER THE CONDITIONS OF MODERN SOCIETY

The article is concerned with the analysis of manifestations of human aggression that is based on neuropsychological approach. The author has attempted to carry out a directive clustering of manifestations of human aggression, which includes anthropological, sociological and psychological aspects. It is allowed to define the spheres and limits of professional competence in the prevention and control of aggression. The constructive and destructive importance of aggression for society were explained. Genetic impressionability to the formation of aggressiveness to the destructive environment was shown. The paper describes psychological differences of manifestations of aggression in case of injury in parts of the prefrontal cortex, anterior cingulate cortex, hippocampus, amygdalae. Tendencies and trends of aggression in modern society are highlighted.

Keywords: human aggression, aggressivity, socialization, brain dysfunction, modern society.

УДК: 159.99

Наталія Токарева, д-р психол. наук, доц.
Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Стаття присвячена аналізу характерних тенденцій соціалізації підлітків як необхідної передумови інтерналізації особистісного досвіду в умовах радикальних трансформацій сучасного суспільства. Окреслено соціокультурні концепти епохи постмодернізму, що детермінують необхідність переосмислення векторів конструктивного особистісного становлення людини у період дорослішання. Констатовано полімодальність, варіативність, фрагментарність поведінкових сценаріїв підлітків інформаційного суспільства.

Емпірична складова дослідження означає змістову наповненість показників релевантних підсистем особистісних конструктів школярів підліткового віку у семантиці поля поведінкових стратегій. Особистісні конструкти розглядаються як інтегративні характеристики, що актуалізують потенційні можливості особистості успішно діяти у ситуації невизначеності.

Визначено особливості психолого-педагогічного супроводу соціалізації сучасних підлітків засобами комунікативного моделювання.

Ключові слова: соціалізація, адаптація, інтерналізація, особистісний конструкт, ментальний образ, моделювання, діалог, підлітковий вік.

Постановка проблеми. Глобалізація сучасних вимірів культуротворення, інтертекстуальність і поліцентризм сприймання реальності у ситуаціях невизначеності, гетерогенність і фрагментарність смислових конструктів особистісного самоздійснення в умовах радикальних трансформацій суспільства дозволяють позиціонувати нову парадигму буття людини – життєтворення у техногенно-інформаційному середовищі епохи постмодернізму. Під впливом ІТ-технологій у ментальному просторі суб'єкта життєдіяльності (інформаційного суб'єкта) форматується новий тип світобачення, що дозволяє людині сприймати ситуацію невизначеності, нестабільності як природне середовище свого існування.

Основним ресурсом для освоєння нових стандартів соціально-рольової поведінки особистістю у період дорослішання є освіта, що позиціонується як важливий інститут соціалізації, зорієнтований на залучення особистості до системи унормованих соціокультурних цінностей задля певного балансу існування у суспільстві. Проте адаптивні технології психолого-особистісного супроводу підлітків не забезпечують розуміння полімодальності універсальних моральних цінностей людства, інтерналізацію особистісного досвіду, варіативність виявлення соціальної мобільності у нових умовах існування, що, у свою чергу, потребує переосмислення сучасних концептів соціалізації підлітків. Разом з тим соціокультурний контекст аналізу психологічних феноме-

нів є універсальним способом постнекласичного розуміння реальності і цінності особистісного становлення людини у мінливому світі постіндустріальної (постмодерністської, інформаційної) доби ґенези цивілізації.

У площині означеного не викликає сумніву актуальність аналізу ключових тенденцій соціалізації сучасних підлітків з метою виявлення потенційних можливостей гармонізації даного процесу у соціокультурних вимірах епохи постмодернізму.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз філософсько-антропологічних (К. Jaspers, T. Luckmann, A. Marshall, T. Parsons, W. Thomas, F. Znaniecki etc.; В. С. Ларцев, В. С. Лутай, О. Т. Москаленко, В. І. Муляр, В. Ф. Сержантов та ін.), соціологічних (I. Toffler, F. Fukuyama, J. Habermas, Г. Колодко та ін.; Л. Г. Іонін, Г. В. Осипов, Л. М. Мицик, Л. М. Москвичов, А. О. Ручка та ін.) і психологічних (A. Bandura, J.-K. Coulmen, E. Erikson, W. Mischel, C. Rogers etc.; Б. Г. Ананьев, Г. М. Андреева, Л. І. Анциферова, Г. О. Балл, О. П. Белинська, К. М. Дубовська, І. С. Кон, С. Д. Максименко та ін.) аспектів прогнозування та моделювання перспектив розвитку особистості у змінному соціальному контексті засвідчує міждисциплінарний характер та неоднозначність інтерпретаційних підходів щодо тлумачення змісту поняття "соціалізація" [4]. Контент даного дослідження зумовлює означення даної дефініції як процесу засвоєння і активного відтворення індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відношень у власному досвіді; під соціалізацією (від лат. *socialis* – суспільний, соціальний) ми розуміємо весь багатогранний процес засвоєння людиною досвіду суспільного життя і суспільних відносин [5, с. 350]. Разом з тим історія будь-якого персонального буття конституювана певними більш складними структурами, які включають надіндивідуальний розвиток подій, соціальні системи смислів (О. Г. Асмолов, Л. М. Газнюк, С. О. Дружилов, В. І. Муляр, І. Р. Пригожин, та ін.; L. Greenberg, D. Magnusson, L. Pervin etc.). Життєдіяльність особистості як функціонального утворення передбачає реалізацію життєвої позиції людини у реальній активній взаємодії із середовищем, зразки якої формуються у онтогенезі і приймають форму диспозицій, установок, особистісних конструктів щодо характерних ситуацій (П. В. Лушин, І. Р. Пригожин, В. Ф. Сержантов; A. Adler, K. Lewin, L. Pervin etc.). Складна система суб'єктивної самоорганізації є нелінійною, множинності її рішень відповідає множинність шляхів її розвитку (див. рис. 1).

Означене дозволяє тлумачити соціалізацію особистості як незворотне, поступове розширення соціально-рольових можливостей особистості на підставі наявного потенціалу (A. Goodman, E. Payne; П. В. Лушин) у сферах діяльності, спілкування і самосвідомості.

Водночас, при організації психолого-педагогічного супроводу соціалізації особистості підлітків у період соціальних трансформацій необхідно враховувати, що постмодернізм "відгукується на руйнацію звичної картини світу і посилення психічного тиску ефектом відсторонення, відходом від дійсності" [1, с. 129–130]; даний ефект притаманний сучасній підлітковій субкультурі, іманентною ознакою якої є активне творення віртуальної реальності. Соціалізацію особистості у період дорослішання ускладнює і той факт, що сучасне суспільство поступово входить в еру префігуративних культур (згідно із термінологією М. Мід), у площині яких історичні зміни є настільки швидкими, що досвід батьків (і загалом дорослих) не сприймається молоддю в

якості соціокультурних моделей та взірців для наслідування. Характерною ознакою префігуративної культури М. Мід називає кардинальні заміни зовнішніх суспільних та групових регуляторів (детермінант) поведінки людини її персональним вибором сценаріїв життєтворчості. Разом з тим у вимірах префігуративної культури дорослі навчаються у власних дітей неадаптивним (вільним, креативним) моделям поведінки, набуваючи досвід існування в умовах системних змін та трансформації ментальності [3].

Постановка завдання. Теоретичне вивчення проблеми соціалізації підлітків в умовах сучасних соціокультурних трансформацій дозволяє стверджувати, що традиційні моделі соціалізації особистості підлітків не є оптимальними і потребують переосмислення. Уточнення викладених теоретичних концептів потребувало виконання емпіричного дослідження та співставлення змістових характеристик окремих інтегративних особистісних конструктів (*personality constructs*) підлітків. Конкретизація змістових орієнтирів соціалізації сучасних підлітків в соціокультурних умовах суспільства епохи постмодернізму було означено нами як мета даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне дослідження було сплановане і виконане на базі загальноосвітніх шкіл м. Кривого Рогу. Вибірку склали 465 підлітків віком 11–15 років (учні 5–9 класів); серед них 247 хлопців та 218 дівчат. Психодіагностичний етап емпіричного дослідження був спрямований на означення змістової наповненості показників релевантних підсистем особистісних конструктів підліткового періоду ґенези буття у семантиці поля поведінкових стратегій підлітків. У даному контексті особистісні конструкти інтерпретувалися як складно структуровані інтегративні характеристики, що утворюються у процесі взаємодії особистості із соціальним середовищем і самою собою та детермінують потенційні можливості особистості успішно діяти у ситуації невизначеності. Когнітивна інтегрованість досліджуваних особистісних конструктів була забезпечена використанням надійного (нормативно стандартизованого) валідного психодіагностичного інструментарію: вибір діагностичних методик був регламентований принципом прогресивної ієрархізації, що зумовило можливість реалізації на практиці одного із важливих принципів системного підходу – багаторівневості аналізу.

Аналізу підлягали рівень суб'єктивного контролю (виявлений із використанням тесту-опитувальника визначення локусу контролю Є. Ф. Бажина, Є. А. Голинкіної, А. М. Еткінда), особистісно-інтелектуальні чинники (раціональність та готовність до ризику), що позначаються на прийнятті рішень (використано опитувальник Т. В. Корнилової "Особистісні фактори прийняття рішень" (ОФР-25)), копінг-поведінка у стресових ситуаціях (застосовано тест-опитувальник С. Норман, Д. Ендлер, Д. Джеймс, М. Паркер; адаптований варіант Т. А. Крюкової). При узагальненні та аналізі емпіричних матеріалів була використана комп'ютерна статистична програма IBM SPSS Statistics 19 ("Statistical Package for the Social Science" – статистичний пакет для соціальних наук). Змінні були перевірені на нормативність розподілу ознаки.

Узагальнені дані динаміки виявлення досліджуваних конструктів підлітками вибіркової сукупності представлені у табл. 1.

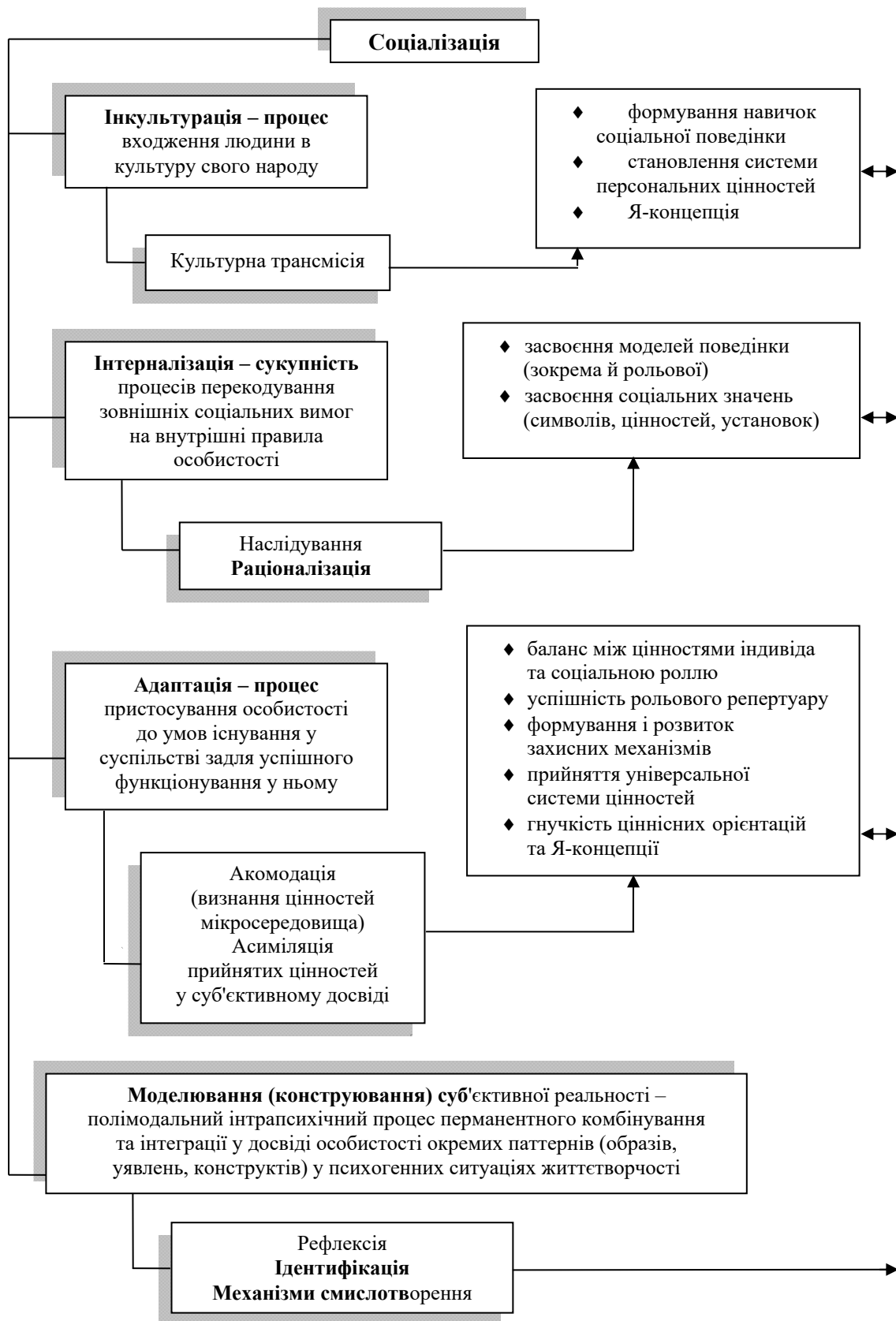

Рис. 1. Схема інтегративної семантики поняття соціалізації

Таблиця 1

Динаміка виявлення особистісних конструктів підлітками вибіркової сукупності

Критерії аналізу	Середні величини (Mx) виявлення показника у різних вікових групах				
	11 років (N=76)	12 років (N=123)	13 років (N=103)	14 років (N=108)	15 років (N=55)
Параметри аналізу					
Рівень суб'єктивного контролю	25,7500	27,0952	26,6400	29,5000	28,0714
Особистісні фактори прийняття рішень (ОФР)					
Середні величини раціональності	7,8235	7,8621	7,1852	7,7778	7,2500
Середні величини готовності до ризику	4,5294	4,2759	4,5556	4,2778	2,8750
Типи копінг-поведінки					
Орієнтованість на вирішення задач	53,0909	50,0832	54,0910	52,6183	51,8333
Орієнтованість на емоції	39,6364	39,2621	42,6514	36,8635	32,1667
Орієнтованість на уникнення проблем	53,1818	47,6720	43,1023	48,5504	53,0000
Субшкала відволікання	24,6364	21,6578	20,4263	22,1804	22,6667
Субшкала соціального відволікання	18,1818	15,7696	13,9247	16,7187	19,5000

Аналіз середніх величин виявлення особистісних конструктів поля суб'єктивних сценаріїв, зокрема – рівня суб'єктивного контролю у вибірковій сукупності фіксує інваріантне тяжіння підлітків до екстернального вектору інтерпретації стратегій власної поведінки (максимальна величина прояву Mx у вибірці – 29,50 притаманна старшим підліткам 14 років), що зумовлює атрибутивне пояснення підлітками даної вікової групи стратегій власної поведінки переважно впливом зовнішніх сил, пасивність у виявленні життєвої позиції.

У площині розподілу часток раціональності та готовності до ризику в межах особистісного профілю респондентів виявлено значне домінування раціональності (Mx = 7,6061 проти 4,2828), що свідчить про схильність підлітків діяти переважно у знайомих, зрозумілих обставинах, розуміючи (усвідомлюючи) усі параметри ситуації і впевнено орієнтуючись у контексті життєтворчості. Водночас у віковій групі 13 років набуває свого максимуму (Mx=4,5556) крива динаміки середніх величин виявлення підлітками готовності до ризику як генералізованої характеристики способів виходу суб'єкта із ситуацій невизначеності, що пояснює несталість варіативних поведінкових реакцій підлітків періоду пубертатної кризи у ситуаціях недоступності необхідних орієнтирів у прийнятті рішень і необхідності покладання на власний особистісний потенціал. Означене дозволяє констатувати, що підлітки невпевнено почуваються у ситуаціях, які вимагають прояву ініціативи, творчої активності, відповідальності за прийняті рішення.

Цілеспрямоване вивчення особистісних конструктів поля соціально-психологічної мобільності респондентів дозволило уточнити особливості більш складних сценаріїв поведінки підлітків, і зокрема – копінг-стратегій. Аналіз результатів дослідження доводить, що найбільш представленими у поведінці підлітків є копінг-стратегії, зорієнтовані на розв'язання задач (Mx=52,1522) та уникнення проблем (Mx=47,5870), що свідчить про фрагментарність поведінкових стратегій підлітків. Вирішення завдання припускає певну логічну (раціональну) завершеність ситуації та при цьому вимагає неабияких зусиль зі сторони особистості: зосередження на проблемі з метою пошуку оптимального шляху її вирішення, пригадування можливих стилів реагування в аналогічних ситуаціях, негайне прийняття заходів для пошуку виходу із ситуації. Уникнення проблем виявляється через заміщення стимулів, дистанціювання, відчуження від повсякденних подій з метою втечі від стресової ситуації, виходом з чого є гра масок, образів, колажування іден-

тичностей [1; 2]. У структурі виявлення даної моделі копінг-поведінки підлітків переважає субшкала "Відволікання" (Mx=21,8370 проти 15,9891 за субшкалою "Соціальне відволікання"), що передбачає відчуження як дистанціювання від реальних ролей і стресових ситуацій, створення персонального простору симулярів. Як наслідок – конфігуративна, фрагментарна ідентичність підлітка. Більшість підлітків даної когорти (82 % респондентів) виявляють амбівалентне поєднання копінг-стратегій: орієнтованість на вирішення задач (оптимальний рівень активності) у стресових ситуаціях комбінується із прагненням уникнення проблем (що може розглядатися як виявлення недостатності мобілізації особистості у складних ситуаціях).

У віковій групі старших підлітків (15 років) зафіксовано також максимальний показник Mx за субшкалою "Соціальне відволікання" (Mx=19,50), що зокрема детермінує їхню схильність до часопроведення у віртуальному просторі соціальних мереж (Facebook, Odnoklassniki, VKontakte, YouTube тощо), які є не лише джерелом інформації, а й одним із основних чинників соціалізації особистості. Активне ненормоване використання ресурсів інтернет-середовища і комунікація із "віртуальними агентами соціалізації" (листування по e-mail, спілкування на форумах, в чатах, блогах, телеконференціях та online-іграх) беззаперечно впливають на реальну ідентичність підлітків, перетворюючи їх на осіб, які "ховаються за маскою іронії і віддають перевагу грі, а не реальності" [1, с. 30]. Захисні техніки підлітків є суто індивідуальними практиками, спрямованими на пошук власного стилю самоствердження. Означене дозволяє говорити, що соціальні мережі мають значний вплив на формування образу Я-віртуального особистості періоду дорослішання та створюють суттєві перешкоди для розвитку реальної ідентичності підлітків.

Вимірювання статистичної достовірності (значущості) результатів дослідження зумовило звернення до методів статистичного аналізу емпіричних даних. З метою визначення коректності використання однофакторного ANOVA емпіричний матеріал був перевірений за допомогою *p*-рівня критерію однорідності дисперсій Лівіня (табл. 2), що підтвердив припущення щодо відсутності статистичних відмінностей між дисперсіями порівнюваних груп і зумовив об'єктивні можливості подальшого використання однофакторного ANOVA.

Таблиця 2

Дисперсійний однофакторний аналіз відмінностей між віковими групами підлітків у виявленні особистісних конструктів

Критерії аналізу Параметри аналізу	Критерій однорідності дисперсій Ливинія		Значення однофакторного дисперсійного аналізу	
	Статистика Ливинія	Рівень значим. відмінностей p	F-критерій	Рівень значим. відмінностей p
Рівень суб'єктивного контролю	1,086	0,374	3,853	0,005
Орієнтованість на вирішення задач	1,226	0,305	1,136	0,344
Орієнтованість на емоції	2,798	0,030	3,236	0,015
Орієнтованість на уникнення проблем	1,376	0,248	5,152	0,001
Субшкала відволікання	0,662	0,620	1,990	0,102
Субшкала соціального відволікання	0,734	0,571	5,022	0,001
Раціональність як особистісний фактор	1,998	0,101	0,417	0,796
Готовність до ризику	1,203	0,315	1,465	0,219
Рівень самоуправління у спілкуванні	2,203	0,115	0,134	0,875

В результаті було доведено, що Мх рівня суб'єктивного контролю у різних вікових групах підлітків статистично достовірно відрізняються ($F=3,853$ при $0,005=p\leq 0,05$): підлітки на різних етапах дорослішання виявляють статистично достовірно різний рівень розвитку суб'єктивного контролю, проте стійко утримується тенденція до екстерналізації. Статистично достовірно значущими є також відмінності між віковими групами підлітків у виявленні копінг-поведінки "Орієнтованість на уникнення проблем" ($F=5,152$ при $0,001=p\leq 0,05$) та за субшкалою соціального відволікання ($F=5,022$ при $0,001=p\leq 0,05$), проте тенденція виявлення є стало високою. Рівень розвитку змінних "Орієнтованість на вирішення задач" та "Субшкала відволікання" у порівнюваних групах не має статистично значущих відмінностей ($p>0,05$). Не має статистично значущих відмінностей і виявлення показників раціональності ($F=0,417$ при $0,796=p>0,05$) та готовності до ризику ($F=1,465$ при $0,219=p>0,05$) у різних вікових групах підлітків (Мх порівнюваних груп відрізняються лише кількісно).

В цілому динаміка досліджуваних особистісних конструктів не має чітко окресленого позитивного вектору розвитку протягом підліткового періоду (11–15 років), а отже традиційні моделі соціалізації підлітків не забезпечують оптимальних результатів у мінливому суспільстві епохи постмодернізму.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Аналіз наукового дискурсу особистісного становлення сучасних підлітків підтверджує, що у мінливому інформаційному суспільстві епохи постмодернізму (префігуративний тип культури) відбуваються зміни у перебігу соціалізації підлітків:

1) епоха постмодернізму зумовлює інформаційне перенасичення особистісного простору підлітків, що потребує змінення освітньої парадигми: успішна соціалізація підлітків потребує цілеспрямованого розвитку критичного мислення, орієнтованого на відбір необхідної для вирішення задач інформації, а також формування соціокультурних орієнтирів (сміслових кодів цивілізації);

2) основними механізмами ефективною соціалізації підлітків є рефлексія, конгруентна ідентифікація та механізми смислотворення, що дозволяють стабілізувати моделювання особистісного профілю школярів із ураху-

ванням полімодальності поведінкових сценаріїв людини інформаційного суспільства;

3) детермінантою психічного розвитку підлітків у даних умовах можна вважати ситуацію невизначеності, що зумовлює соціальну мобільність, варіативність ідентичності у контексті соціокультурних трансформацій;

4) моделювання оптимальних особистісних конструктів у підлітковому віці можливе у контексті набуття персонального досвіду успішної раціонально-конструктивної поведінки;

5) діалогічний вектор педагогічного спілкування створює передумови для надання необхідної психологічної підтримки суб'єктам освітнього процесу у процесі соціалізації, сприяє гармонізації суб'єктивних вимірів реальності на основі партнерських стосунків;

6) важливим прийомом психолого-педагогічного супроводу соціалізації сучасних підлітків засобами комунікативного моделювання є гра, що у ситуаціях корекційно-розвивальної практики демонструє умовність традицій, стереотипів рольової поведінки і дозволяє підліткам нейтралізувати критичні навантаження, бути більш гнучкими в умовах мінливого соціокультурного середовища.

За нашим переконанням напрацювання досвіду комунікативного моделювання особистісних конструктів дозволить не лише декларувати споглядані умовиводи, але й створювати надійний розвивальний інструментарій конструктивного психолого-педагогічного супроводу особистісного становлення підлітків у непростих вимірах дорослішання. Тому виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми і передбачає подальші наукові розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Градинарова Е. А. "Информационный человек": его проблемы в эпоху постмодерна / Е. А. Градинарова // Вопросы гуманитарных наук. – 2004. – № 5(14). – С. 129–130.
2. Катаев С. Л. Праздник методологии: постмодернистские игры в новые смыслы / С. Л. Катаев // Грані. – 2002. – № 4(24). – С. 60–64.
3. Мид М. Культура и мир детства : Избранные произведения / Маргарет Мид ; [пер. с англ. и коммент. Ю. А. Асеева]. – М. : Наука, 1988. – 455 с.
4. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – М. : Издательский центр "Академия", 2006. – 304 с.
5. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.

Стаття надійшла до редколегії 19.11.16

Токарева Наталья, д-р психол. наук, доц.,
Криворожский государственный педагогический университет, Кривой Рог

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ПОДРОСТКОВ В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ КОНТЕКСТЕ ПОСТМОДЕРНИЗМА

Статья посвящена анализу характерных тенденций социализации подростков как необходимой предпосылки интернализации личностного опыта в условиях радикальных трансформаций современного общества. Определены социокультурные концепты эпохи постмодернизма, детерминирующей необходимость переосмысления векторов конструктивного личностного становления человека в период взросления. Констатировано полимодальность, вариативность, фрагментарность поведенческих сценариев подростков информационного общества.

Эмпирическая составляющая исследования определяет содержательную наполненность показателей релевантных подсистем личностных конструктов школьников подросткового возраста в семантике поля поведенческих стратегий. Личностные конструкты рассматриваются как интегративные характеристики, актуализирующие потенциальные возможности личности успешно действовать в ситуации неопределенности.

Определены особенности психолого-педагогического сопровождения социализации современных подростков средствами коммуникативного моделирования.

Ключевые слова: социализация, адаптация, интернализация, личностный конструкт, ментальный образ, моделирование, диалог, подростковый возраст.

Tokareva Natalia, Dr.Sc. in Psychology, Assoc. Prof.,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF TEENAGERS SOCIALIZATION IN SOCIAL AND CULTURAL CONTEXT OF POSTMODERNISM

The article is dedicated to the salient trends of teenagers' socialization as a prerequisite for personal experience internalization in terms of radical transformations of the modern society. There are defined social and cultural concepts of postmodernism age that determine the need to rethink vectors of personal constructive development of a human-being while they are getting adult. The article states polymodality, variability, fragmentation behaviour of a teenager of the Information Society

An empirical component of the research defines a content fullness of the indicators which are relevant to personal construct subsystems of the teenage students in the semantics of the behavioural strategies field. Personal constructs are learnt as integrative characteristics; they actualize the potential of an individual to operate successfully in a situation when they are uncertain.

The features of psychological and pedagogical support of socialization for a modern teenager by means of communication examples are defined.

Keywords: socialization, adaptation, internalization, personal construct, mental image, examples, dialogue, teenage (adolescence).

УДК: 159.99

Катерина Фетісова, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЕМПІРИЧНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ПОКОЛІННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРОДУКТІВ ФОТО- ТА КІНО-МИСТЕЦТВА

Дана стаття присвячена побудові емпіричної моделі дослідження поняття історичної особистості через призму продуктів фото- та кіномистецтва. В даному аспекті ми визначаємо контекст розуміння поняття історичне покоління та історична особистість, розгляд продукту мистецтва як відображення певної схопленої реальності. В статті наведена модель для побудови емпіричного дослідження.

Ключові поняття: історичне покоління, історична особистість, відображення реальності, продукт фото- та кіномистецтва.

Актуальність. Сьогодні ставить перед особистістю безліч завдань та вимог. У швидкоплинному темпі інколи ми можемо заплутатися, втратити себе. З іншої сторони маючи великий багаж знань та можливостей ми можемо підкорити світ, стати неперевершеними. Проте для цього необхідно точно розуміти свою дійсність, своє місце та середовище існування. Проведена велика кількість досліджень стосовно місця особистості, ціннісних орієнтацій. Ми у своєму дослідженні звертаємо увагу на витвори мистецтва як спосіб відображення реальності. Вміючи оцінити власне покоління та покоління попередніх епох, ми маємо можливість виокремити провідні особливості світосприйняття та ціннісних орієнтацій. Людини без минулого не існує. Дане дослідження дає можливість подивитися на здобутки минулого та виокремити сьогоденні тенденції. В результаті ми отримуємо перелік характеристик певної доби та зможемо співвіднести особистість та її історичний час, надасть можливість співвіднести відповідність.

Метою даної статті є побудова якісної емпіричної моделі дослідження історичного покоління через призму фото- та кіномистецтва, виокремлення її складових.

В науковій практиці історичне покоління розглядається через площину декількох підходів. Визначаючи поняття покоління слід пам'ятати, що це є соціально-

демографічна, що об'єктивно складається, і культурно історична спільність людей. Ф. Енгельс зазначав, що поняття "покоління" походить від загального арійського кореня "gan", що означає "породжувати потомство". Вже в древніх біблійських і євангельських текстах зустрічається багатозначне використання терміну "покоління" для позначення нащадків, однолітків і сучасників. Вивчаючи дане поняття, ми стикаємося з демографічним його трактуванням. Так Г. Рюмелін стверджує, що покоління можна розглядати через призму кількісного показника, визначаючи його довжину, визначаючи її середню вікову різницю між батьками та дітьми в цей історичний період. Маркс та Енгельс дане поняття розглядали як поєднання культурно-історичної складової та з класово-економічною. В трактуванні Х. Ортеги-і-Гассета і Х. Маріаса покоління виступає як суб'єкт історичної діяльності, вірний політичним ідеям свого часу. Характеризуючи динаміку експансії покоління, Ортега-і-Гассет відмічав, що термін діяльності покоління триває близько 30 років і ділиться на два періоди. Впродовж першого нове покоління поширює свої ідеї, схильності, смаки, які затверджуються і стають пануючими в другий період.

Досліджуючи різноманітні підходи, в основному переважають чотири різнозначних його розуміння: